

מדוע נשרפו שני שרי החמישים וחמישיהם?

מחבר: אלחנן סמט

מלכים ב א, ט-יב

תוכן המאמר:

1. השאלה
2. לשם מה נשלחו שרי החמישים וחמישיהם?
3. האפשרות ה'קלה' וקשייה
4. "לקחת נפשו זממו"
5. המניע העיקרי של אחזיה לפגוע באליהו
6. "... וְלָבִיאִי אֶל תְּרַעוּ"
7. ניצחון אליהו - אות נבואי לניצחון דבר ה' שבפיו

1. השאלה

בפירושו 'מראות הצובאות' מעלה רבי משה אלשיך את השאלה המרכזית ביחס למחצית השנייה של סיפורנו:

ראוי לשים לב: מה חטאו השני שרי חמישים אלה וחמישיהם, 'אשר קלם אליהו באש', [1] והמה שלוחים, ומצוות מלך עליהם לאמר שליחותם? [2]

בסדרות העיונים 'בצורת' ו'חורב' ראינו, כי חז"ל בדבריהם בתלמודים ובמדרשים לא נמנעו מלהתבטא בביקורתיות כלפי אליהו ומעשיו. והנה דווקא בפרקנו אין אנו מוצאים בדבריהם (ככל שהם ידועים לנו) שום התבטאות ביקורתית כזו. הסבר הדבר הוא, שחז"ל לא מלבו ביקרו את אליהו, אלא מצאו רמזים לביקורת בסיפור המקרא עצמו. כלומר, הם ראו בחלק מן המסופר במקרא על אליהו, כוונה לבקר את מעשיו, והם פענחו את רמזי הביקורת במדרשיהם.

ביקורת שכזו, הן מצד המסופר במקרא והן מצד פרשנותם של חז"ל למקרא, אפשרית רק במקום שבו אליהו פועל על דעת עצמו (כמו בשבועתו על עצירת המטר בפרק י"ז, או בהליכתו למדבר בפרק י"ט). אולם כאשר אליהו מודרך בציווי אלוהי ופועל על פיו (כמו למשל בכרם נבות) מובן שאין מקום לכל ביקורת.

מהו אופי מעשיו של אליהו בסיפורנו? אליהו מודרך על ידי מלאך ה' הן בתחילת הסיפור, בעצם היזמה להתערב בשליחות אחזיה לדרוש בבעל זבוב אלוהי עקרון, והן בסופו, כשהוא מצַוה לרדת עם שר החמישים השלישי אל אחזיה. ואילו בשתי החוליות שבאמצע - שרפת שני שרי החמישים וחמישיהם - שהן מושא שאלתנו, פועל אליהו על דעת עצמו. הוא גוזר מעצמו על ירידת אש מן השמיים, וה' נענה לו מייד פעם אחר פעם בלא רמז לכל מתיחות או ביקורת. ובכן, חוזרת שאלת המפרשים שתובא עתה בלשון ר"י עראמה (ראה הערה 2):

מה חטאו לו חטא משפט מות שרי החמישים האלה הראשונים
וחמישיהם... כי שלח בהם אש חרונו לאכול אותם?

2. לשם מה נשלחו שרי החמישים וחמישיהם?

לאחר שאחזיה זיהה נכונה כי אותו "איש בעל שער ואזור עור אזור
במתניו" - "אליה התשבבי הוא", נאמר:

ט וַיִּשְׁלַח אֱלֹהֵי שָׂרֵי חַמְשִׁים וְחַמְשִׁיּוֹ.

לשם מה שלח את אלו? שאלה זו חשובה מאוד לבירור השאלה
המרכזית שנשאלה בראש עיונו. רלב"ג מבאר את תכלית שליחתם של
שר החמישים וחמישיו באופן מפתיע:

רוצה לאמר: ששלח לאליהו לכבודו לקרוא לו, שר גדול שהיו חמישים
איש הולכים לפניו, והלכו עמו החמישים איש ההם.

לדעתו, שלח המלך משלחת של כבוד לבקש מאליהו שיבוא אל המלך.
כבודו של אליהו מתבטא בערכו של השר השלוח אליו. זהו שר כה
מכובד, עד כדי כך שחמישים איש רגילים ללכת לפניו, ואף עתה הם
עושים זאת. [3]

אולם פירוש זה קשה מאוד. הרי בפרקנו מדובר על "שר חמישים
וחמישיו" שפירושו הוא: שר המפקד על יחידת חיילים בת חמישים איש.
[4] אין זה אפוא שר בכיר כל כך, וממילא מטרת שילוחו אל אליהו אינה
לכבד את הנביא. אם כן, וחוזרת השאלה: לאיזה צורך נשלח מפקד עם
פלוגת חיילים אל אליהו?

ברור כי פלוגת חיילים על מפקדה נועדה לפעולה 'צבאית' אלימה. על
חמישים האיש הללו הוטל כנראה לתפוס את אליהו בכל מחיר. מספר
כה רב של חיילים נגד איש אחד נועד למנוע את התחמקותו של הנביא,
הידוע בהיעלמותו וביכולתו להתחמק מפני רודפיו. [5]

התפיסה לפיה תפקידם של שרי החמישים וחמישיו הוא לאלץ את אליהו
לרדת אליהם, מקובלת על מפרשים אחדים. [6] אולם לשם מה מעוניין
אחזיה לתפוס את אליהו? נציע בזאת שלוש אפשרויות מן הקלה
לחמורה, וננסה לברר איזו מהן מסתברת יותר:

- א. אחזיה מעוניין לאלץ את אליהו להופיע לפניו, ולומר לו את נבואתו
ישירות, ולא באמצעות שליחיו.
- ב. אחזיה מעוניין להעניש את אליהו על נבואת הפורענות שניבא לו, ועל
שמנע את שלוחיו מלבצע את משימתם.
- ג. אחזיה מעוניין להרוג את אליהו מפני אותם דברים עצמם, ואולי
כהמשך למדיניות אמו שנשבעה להרוג את אליהו (מל"א י"ט, ב) ועדיין
ידה תקיפה (ראה מל"ב ט', ל-לא).

3. האפשרות ה'קלה' וקשייה

באפשרות הראשונה תומכים כמה מפרשים, שאף שאינם אומרים זאת
בפירוש, כך עולה מכלל דבריהם. זו ודאי דעת רלב"ג בתחילת דבריו,
הסבור כי אחזיה "שלח לאליהו לכבודו לקרוא לו, שר וגדול". מה טעמה
של 'קריאתו' לאליהו? ודאי שלא להענישו עשה כן, כי מגמה כזו אינה
מתיישבת עם נתינת כבוד לנביא. מסתבר שכוונת רלב"ג לומר כי קרא לו

לשם בירור דבר הנבואה, שנמסרה לו קודם לכן מכלי שני.

ר"י אברבנאל הרחיב דבריו בכיוון זה:

והנה אחזיהו שלח שר חמישים וחמשיו בעד אליהו, וציוה אותם שיביאוהו בחזקה אם לא ירצה לבא בשומרון, כי ידע המלך שמפני איזבל אמו לא היה נכנס שמה זה ימים רבים...

והנה שר החמישים אמר לו: "אִישׁ הָאֱלֹהִים, הַמֶּלֶךְ דָּבָר רָדָה!" לא אמר: 'המלך דבר שתלך לראותו כי חולה הוא על המיטה' [7] כי אם: 'המלך דבר רדה - שתדך מראש ההר, כי אינו רוצה שתשב שם מתבודד'. ולפי שראה אליהו שהיה שר החמישים מכין אנשיו להורידו בחזקה באף ובחמה 'וכדי בזיון וקצף', אמר "וְאִם אִישׁ אֱלֹהִים אָנִי" - כמו שאתה אמרת, אינני משועבד למלך ואיני תחת ידו, כי עבד אלוהים אנוכי, ואם העניין כדבריי, תצא אש אלוהים מן השמים ותאכל אותך ואת חמישיך כדי שתדע ש'יש אלהים שופטים בארץ'. [8]

ולפי שבא שר חמישים אחר והוסיף על חטאתו פשע באומרו "כה אָמַר הַמֶּלֶךְ: מְהֵרָה רָדָה!" - בזדון ובגובה לבו, השיבו כמו שהשיב לראשון ונשרפו כולם שם.

והנה, בחר אליהו להוריד האש עליהם ולשרפם, לפי שבהר הכרמל הוריד האש מן השמים, לעיני אחאב ולעיני כל עבדיו. ואחרי שהמה ראו הנס האלוהי ההוא בעיניהם, ולא שתו לב אליו, ובאו לפניו בזדון ובגובה לב, היה מעונשם שישרפו באש, כי 'כל הקרב אל מקדש השם יומת', [9] והנביא היה מקדש השם.

אולם כמה קשיים עומדים כנגד אפשרות זו:

- א.** מדוע בכלל מעוניין אחזיהו בהופעת אליהו לפניו, ואין די לו במה שהשמיעו באוזניו מלאכיו בשם אליהו?
- ב.** מדוע חשבו להפעיל אלימות כנגד אליהו, ולא להביאו בכבוד? והרי גם אם יצליחו להביאו בכוח, לא יוכלו לאלצו לְדַבֵּר!
- ג.** הרי שרי החמישים אינם רומזים כלל כי מטרת שליחותם היא להביא את אליהו אל אחזיהו כדי שיאמר את נבואתו בפניו.
- ד.** עונש השרפה החמור שגזר אליהו על שרי החמישים וחמישיהם אינו מובן. אם כל חטאם היה פגיעה בכבודו של אליהו, יכול היה הוא למחול על כבודו הפגוע, להתלוות עמם ולשאת את דבר ה' לפני אחזיהו, כפי שעשה לבסוף.
- ה.** ר"א מוסיף על דבריו הקודמים משפט זה:

ואין ספק שאליהו חשב שאחזיהו היה רוצה להרגו ולכן התאמץ לנקום נקמת נפשו ולשרוף שרי החיל, כדי שאחזיהו יפחד מלפניו ולא ישלח ידו בו. וכן היה דעתו לעשות לכל אשר יבוא אליו.

נראה שכוונת ר"א לומר "שאליהו חשב שאחזיהו רוצה להרגו" ובאמת אין הדבר כן. יוצא שלפי טעם זה, שרפת כמאה איש, בטעות ובאי-הבנה של אליהו יסודה! דבר זה חמור עד מאוד. מדוע לא בירר אליהו את מטרת הפקודה להביאו אל אחזיהו, בטרם גזר את עונשם של שליחיו?

4. "לקחת נפשו זממו"

לאחר שהצבענו על הקשיים המרובים העומדים כנגד האפשרות הראשונה, 'הקלה', שהוצעה להסבר מניעיו של אחזיהו, נראה שאין מנוס מלקבל את אחת האפשרויות 'הקשות' יותר, השנייה או השלישית. לא אי-הבנה מצד אליהו יש כאן, אלא הבנה נכונה של כוונת אחזיהו להרע

לו. אופיין האלים של המשלחות הנשלחות לתפוס את אליהו - שר חמישים וחמישים חייליו בכל אחת - והדברים הבוטים שבפי שני שרי החמישים, אינם מותירים כל אפשרות אחרת ביחס לכוונת אחזיה בשליחתן.

יש לזכור כי 'הגבירה' בממלכת ישראל בעת הזאת היא איזבל אִם אחזיה, אשר נשבעה זה מכבר לנקום באליהו את נקמתם של נביאי הבעל ששחט:

מל"א י"ט, ב כה יַעֲשֹׂן אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסֵפוּן
כִּי כָעַת מָחָר אֲשִׁים אֶת נַפְשְׁךָ כְּנֶפֶשׁ
אֶחָד מֵהֶם.

אמנם אליהו הצליח אז להתחמק מידיה, אולם מאז לא מצאנוהו פועל שוב בשומרון. [10] אף אחזיה עצמו הרי הלך "בְּדֶרֶךְ אָבִיו וּבְדֶרֶךְ אִמּוֹ" (מל"א כ"ב, ג), ועל כן צפויה התנכלותו לאליהו.

על כן סביר להניח כי בין שתי האפשרויות שהעלינו לעיל: להעניש את אליהו או להרגו, יש להעדיף את האפשרות האחרונה. יש להסיק כי התגלותו של אליהו בסמוך לעיר שומרון, לאחר שנות היעלמות, בדרך שנתפסה בעיני אחזיה כהתגרות בבית המלוכה, הביאה את המלך הרשע לנסות ולממש את חלומה הישן של אמו: להרוג את הנביא.

ואכן כך ענה ר"מ אלשיך על שאלתו שאותה הבאנו בראש עיון זה:

ואחשבה בשום לב: למה היה משלח שר חמישים וחמישיו? והיה שולח אחד, או שניים שלושה אנשים אנשי חיל לפי כבודו. [11] ועוד: למה לא אמרו [שרי החמישים] 'המלך דבר רדה אליו' [12] כי אם 'המלך דבר רדה'...? אך לא כיוון שירד אל המלך לדבר עמו, כי אם לדבר אליהם, שירד אליהם לתחתית ההר, והוא כי לקחת נפשו זממו, על דבר השליחות אשר שלח למלך בשם ה' שלא יקום ממיטתו. ועל כן אמרו: 'אתה, שאתה איש האלוהים המשלח שליחות בשמו, המלך דיבר רדה, כלומר: כי דבר מלך שלטון ומה ימריצך [13] היותך איש האלוהים?' ואחר שהמלך דבר רדה. ולא אמר 'רדה אל המלך' כי אם רדה אלינו, והכוונה להכותו נפש. [14]

חיזוק לדעתנו של ר"מ אלשיך, לא רק בכוונה הכללית שהוא מייחס לאחזיה לקחת את נפש אליהו, אלא בחידושו המיוחד שדבר זה אמורים היו לעשות שרי החמישים עצמם, יש להביא מפסוק טו המדבר בשר החמישים השלישי:

וַיְדַבֵּר מֶלֶאכָה ה' אֶל אֱלִיָּהוּ: רֵד אוֹתוֹ אֶל תֵּיבָא מִפְּנֵיו.

מפני מי נצטווה אליהו שלא לירא? יש מפרשים ציווי זה ביחס לאחזיה. אולם מבחינה תחבירית קשה לפרש כך, שהרי המלך לא נזכר עד עתה, ורק בסוף הפסוק הוא נזכר במשפט אחר: "וַיֵּקָם וַיֵּרֵד אוֹתוֹ אֶל הַמְּלָכָה". לפי שטף הלשון יש לפרש "אל תֵּיבָא מִפְּנֵיו" - מפני שר החמישים הזה, השלישי. [15] ומכלל דבריו של מלאך ה' יש ללמוד, כי מפני שר חמישים זה אין לו לאליהו לירא, כי הלה לא יעשה לו כל רע ורק יביאנו אל המלך. אך מפני שני שרי החמישים הקודמים היה לו לאליהו לפחד, שכן הם עצמם אמורים היו להרע לו. [16]

5. המניע העיקרי של אחזיה לפגוע באליהו

נראה כי רצונו של אחזיה להרוג את אליהו מכיל יותר ממה שנאמר עד כאן: מסתתרת בו כוונה שאפשר שהיא הכוונה העיקרית, וההבחנה בקיומה נחוצה ביותר להבנת סיפורנו. על פי התפיסה הרווחת במקרא, קיימת זיקה הדוקה בין אישיותו של הנביא לבין הנבואה שבפיו. המשמעות החיובית של דבר זה היא, כי חייו האישיים והמשפחתיים של הנביא משועבדים לדבר ה' שבפיו, והופכים הם עצמם להיות אות נבואי. [17]

אולם זיקה זו שבין הנביא עצמו לבין הנבואה שבפיו, נתגלגלה גם בתפיסה שלילית של מתנגדי הנבואה: הם סברו כי פגיעה בנביא גופו תהא פגיעה בנבואתו ותגרום לביטולה. מכאן ניסיונם של כמה מלכים במקרא לפגוע בנביאים ואף להרגם, לאחר שהללו נשאו נגדם נבואת פורענות. אין זה רק ניסיון לסתימת פה של גורם אופוזיציוני, כפי שהדברים נתפשים על ידי אדם בן ימינו. יש כאן כוונה 'מטפיזית' לבטל את דברו הרה האסון של הנביא. [18]

נראה כי גם על פי תפיסתו של אחזיה, השוכב חולה במיטתו והחרד בוודאי מפני התגשמותה של נבואת הפורענות שנשלחה אליו מאת אליהו, מהווה הפגיעה באליהו מעשה המבטל את תוקפה של הנבואה שבפיו. הוא שולח את חייליו לפגוע באליהו, כדי להבטיח את רפואתו ממחלתו. ההתנגדות ל'איש האלוהים' היא אפוא ביסודה התנגדות ל'דבר האלוהים'; המאבק כנגד הנביא הוא ניסיון לסכל את קיום נבואתו.

הבחנה זו במניעיו של אחזיה, המוסיפה היבט חדש למחצית השנייה של סיפורנו, מאחדת את כל חלקי הסיפור סביב נושא אחד - ניצחון דבר ה' את מתנגדיו, עד להתקיימותו המלאה: [19]

במחצית הראשונה של הסיפור, מתגלה דבר ה' באמצעות אליהו וכובש את מלאכי אחזיה. הללו זונחים את שליחות מלכם, והופכים לשלוחיו של אליהו הנושאים את דבר ה' אל מלכם. זהו ניצחון ראשון של דבר ה', והוא ניצחון כפול: ראשית, הוא קוטע את מעשה חילול השם שנעשה על ידי אחזיה, ומונע את השלמתו. שנית, דבר ה' מובא לידיעת אחזיה בעל כורחו, על ידי מלאכיו שלו. ניצחון כפול זה נתאפשר הודות לתשובתם של מלאכי אחזיה והתמסרותם לדבר ה' שבפי אליהו.

במחצית השנייה נידונה תגובת הנגד של אחזיה על ניצחון ראשון זה של דבר ה'. הוא מנסה לסכל את קיומו של דבר ה' באמצעות חייליו על ידי פגיעה באליהו. המאבק על שמירת חייו ועצמאותו של איש האלוהים, הוא 'מאבק זוטא' (על דרך 'משפט זוטא') - מאבק קטן המצוי בתוך מאבק גדול ממנו, על קיומו וניצחונו של דבר ה'. דברו של ה' אכן קשור בנביא, אולם לא במובן שסבור אחזיה (שכן גם לו יצויר כי הנביא יעלם מן הזירה מסיבה כל שהיא, אין דבר ה' תלוי בו והוא יתקיים על כל פנים), אלא במובן הפוך: חסינותו של דבר ה' אל מול מתנגדיו הופכת אף את נושאו של דבר ה' בחירוף נפש, לחסין מפני כל התנכלות. בכך הופך ניצחונו של איש האלוהים על מתנגדיו לאות נבואי המבשר את ניצחונו העתידי של דבר ה' שבפיו. שהרי כבר אמרנו כי הנביא גופו, בעצם קיומו ובמאורעות חייו, משמש אות ומופת לנבואה שבפיו (ראה הערה 17).

חסינותו של אליהו בפרקנו אינה נובעת רק מהגנה אלוהית הניתנת לו מחמת היותו נושא דבר ה' לשם התכלית המעשית - לאפשר לו למלא את תפקידו. [20] ניצחונו של אליהו על מתנגדיו הוא גם ניצחונו של: "וְאִם אִישׁ אֱלֹהִים אֲנִי תִרְדּוּ אִשׁ מִן הַשָּׁמַיִם וְתֹאכְלוּ אֹתָךְ וְאֶת חֲמֹשֵׁיךְ", וגזרתו של אליהו מתקיימת: "וְתִרְדּוּ אִשׁ מִן הַשָּׁמַיִם וְתֹאכְלוּ אֶתְוֹ וְאֶת חֲמֹשֵׁיוֹ". דבר זה בא ללמד כי חסינותו של הנביא נגזרת מעצם היותו איש האלוהים, וכי ניצחונו על מתנגדיו מהווה עיצוב מוקדם של ניצחון דבר ה'. הדמיון בין ניצחונו של שליח ה' על שלוחי המלך לניצחון דבר ה' הנוגע למלך עצמו בא לידי ביטוי בכך שבשניהם מתקיימת גזרת מוות וכיליון.

דבר ה', לאחר בואו לעולם, אינו זקוק עוד להגנה מחודשת מאת ה'. מרגע הישלחו לעולם נאמר עליו: "כִּן יְהִי דְבַר אֲשֶׁר יֵצֵא מִפִּי לֹא יָשׁוּב אֵלַי רִיקָם כִּי אִם עֲשֵׂה אֶת אֲשֶׁר חִפְצָתִי וְהִצְלִיחַ אֲשֶׁר שָׁלַחְתִּיו" (ישעיהו נ"ה, יא). כיוצא בו, נושא דבר ה', הנביא, עצמאי הוא במאבקו: הוא הגוזר כיצד יתממש ניצחונו על מתנגדיו, והקב"ה מקיים את דברו. [21]

פעמיים התחולל עימות בין דברו של המלך, דבר המופיע בפי שלוחיו שרי החמישים ("הַמֶּלֶךְ דָּבָר...") ונועד ללכוד את הנביא ולפגוע בו, לבין דברו המנוגד של איש האלוהים, ופעמיים גבר דברו של איש האלוהים. אף בפעם השלישית ניצח איש האלוהים את המלך המתנכל אליו, אולם זאת הפעם לא באמצעות דברו. אדרבה, דווקא דברו של שר החמישים השלישי, המכיר בעליונותו של איש האלוהים על פני המלך והמתחנן אליו על נפשו, הוא ניצחונו של איש האלוהים. כאן אין צורך עוד בדברו של אליהו, והנביא אכן שותק.

ניצחונו השלישי של אליהו במאבקו כנגד המלך המתנכל לו (ניצחון ב'מאבק זוטא') מביא בהכרח, מבחינת מהלך האירועים, להופעתו המחודשת של דבר ה' הראשון שבפי אליהו ולניצחון מחודש של דבר ה' הזה במאבק העיקרי, המצוי במעגל החיצון של הסיפור. ניצחון דבר ה' לקראת סופה של המחצית השנייה, דומה במידת מה לניצחונו במחצית הראשונה: אף כאן מתגלה מלאך ה' אל אליהו ומצווה עליו למסור שוב את דבר ה', זה אשר נתגלה במחצית הראשונה. אולם אופיו של ניצחון דבר ה' הפעם קשור בניצחונו הקודם של איש האלוהים, הנושא, במהלך המחצית השנייה של סיפורנו. לאחר שאליהו גבר פעם אחר פעם על התנכלותו של המלך שנעשו באמצעות שלוחיו, הוא מופיע לפני המלך עצמו, חסין מפגיעה אף ב'גוב האריות', והוא משמיע באוזני המלך את דבר ה' פעם נוספת. שוב נאלץ המלך, ודאי למורת רוחו, לשמוע את הנבואה הגוזרת את דינו למות על מיטתו. עתה נוכח המלך כי אין בכוחו להתנגד לדבר ה': לא להשתיקו ולא לסכלו באמצעות פגיעה בנביא.

אין הכתוב משמיענו כיצד ניצל אליהו מפגיעה בעת שמילא את שליחותו והופיע לפני המלך, ואנו רשאים להניח הנחות שונות שימלאו פער זה בכתוב. [22] אולם יש לתת טעם לשתיקה זו של הכתוב. נראה כי הטעם הוא, שבשלב זה של הסיפור אנו שבים לניצחון דבר ה' הנישא ברמה לפני המלך. כניסת הכתוב לתיאור דרך הימלטותו של אליהו מפגיעתם של המלך ושלוחיו, הייתה משאירה אותנו בתחום ה'מאבק-זוטא' הקודם, זה שבין המלך ושלוחיו לבין איש האלוהים. בכך היה מתקפח רושם ניצחונו של דבר ה'.

הפסוק האחרון בסיפורנו (יז) מוביל אל התכלית: מניצחון הנביא

בנשיאת דבר ה' שלפני כן להתקיימותו הריאלית במציאות. הרציפות בין דבר ה' שבפי אליהו למימושו במציאות, מומחשת בחזרה משולשת ורצופה על השורש מו"ת, פעמיים בדבר ה' ופעם שלישית בהתקיימותו: "המטה אשר עלית שם לא תרד ממנה כי מות תמות. וימת כדברה'..."

עם התקיימות דבר ה' במותו של אחזיה מזכירנו הכתוב, כי דבר ה' הזה אינו סתם גזרה שמימית שרק אנו יודעים על קיומה, אלא זהו "כדבר ה' אשר דבר אליהו", אותו דבר ה' שהיה מזוהה לאורך כל הסיפור עם דברו. ניצחונו הסופי של דבר ה' הוא גם ניצחונו של הנביא הנושא.

6. "... ולנביאי אל תרעו"

הבה נשוב לתשובת השאלה שבה פתחנו את עיונו: מעשיו של אליהו הם מעשי התגוננות מפני רודפי נפשו, אך יחד עם זאת, יש במעשיו גם עונש ראוי לשני שרי הצבא ולפקודיהם. הללו נקלעו לשדה העימות שבין המלך לנביא. הם אמנם פועלים על פי פקודת מלכם, שציווה עליהם לפגוע באיש האלוהים. אולם מה ערכה של פקודה זו, פקודתו של בשר ודם, 'מלך אביון', חוטא ופושע, כנגד מצות ה' 'מלך עליון'? הניסיון להרוג את אליהו אינו סתם מעשה רצח אלא חמור מכך: זהו ניסיון להרוג את נביא ה' בשל היותו כזה, ובשעה שהוא ממלא את תפקידו. והכתוב זועק ואומר על פחות מכך:

ויכח עליהם מלכים: ולנביאי אל תרעו.	לא הניח אדם לעשקם אל תגעו במשיח'	תהלים ק"ה, יד טו
--	-------------------------------------	---------------------

התירוץ של היותם 'ממלאי הפקודות' של מי שהם כפופים לו אינו תירוץ כלל, אלא הוא הוא כתב האישום. הפקודה לפגוע באיש האלוהים על שמילא את שליחותו הנבואית עומדת בסתירה לכפיפותו של האדם לזה שאליו כפופים הכול, מן המלך ועד אחרון עבדיו. שני שרי החמישים וחמישיהם (גם החיילים הפשוטים!) עמדו במבחן של עימות בין פקודת מלכם לפקודת מלכו של עולם, והכריעו להעדיף את פקודת מלכם.

לא בשגגה ובלא-דעת הכריעו הללו כפי שהכריעו. שכן אליהו אינו נביא אלמוני ובלתי מוכר שניתן להכחיש את היותו נביא, וגם איש לא טען נגדו שניבא שקר ושעל כן הוא חייב מיתה. [23] אדרבה, הפקודה להריגתו באה דווקא בשל היותו נביא מוכר שדבריו תמיד התקיימו. אף עתה נועדה הפגיעה בו לסכל את נבואתו ולבטלה והיא נובעת אפוא מידיעה שניבא אמת בשם ה'.

תודעתם הברורה של שני שרי החמישים, שהכריעו ביודעין להעדיף את פקודת מלכם על פני מה שמייצג איש האלוהים, באה לידי ביטוי מילולי בפנייתם אל אליהו. כך שר החמישים הראשון:

וידבר אליו: איש האלהים, המלך דבר רדה.	ט
--	---

וכך גם השני:

ויען וידבר אליו: איש האלהים, כה אמר המלך מהרה רדה.	יא
---	----

פנייתם זו מביעה את הכרתם באליהו כאיש אלוהים ואת העדיפות שהם נותנים, למרות זאת, לפקודת מלכם.

שרי החמישים הללו אינם הראשונים בסיפורנו הנקלעים לשדה המערכה שבין המלך לנביא. קדמו להם מלאכי אחזיה אשר נשלחו לדרוש בבעל זבוב אלוהי עקרון. את המלאכים הללו פגש אליהו, והוא שהעמידם במבחן בין נאמנות לדבר ה' בפי נביאו לבין משמעת עיוורת לפקודת מלכם החוטא. אותם שלוחי אחזיה "האמינו בדבר האלהים ושבנו אל אחזיה" (כלשון רי"א). את עמידתם בניסיון תיארו בעיון ג לעיל. לא זו בלבד שהללו נמנעו מללכת הלאה בשליחות מלכם עקב תוכחתו של אליהו, אלא אף הפכו להיות שלוחי אליהו אל אחזיה.

שרי החמישים מוכנסים לשטח העימות בין המלך לנביא ביזמתו של המלך. אחזיה הוא שמעמידם בניסיון בפקדו עליהם ללכוד את איש האלוהים ולפגוע בו. היה להם לשני שרי החמישים ללמוד קל וחומר מחבריהם מלאכי אחזיה הראשונים, לנהוג כבוד באיש האלוהים ולהעדיפו על פני מלכם החוטא. אולם שני שרי החמישים הראשונים לא נהגו כך, ולכן נענשו.

7. ניצחון אליהו - אות נבואי לניצחון דבר ה' שבפיו

בסעף 5 לעיל הקדשנו דיון רחב לבירור הסיבה שבגללה ביקש אחזיה להרוג את אליהו, והעלינו כי מסתבר שאחזיה ביקש בדרך זו לסכל את דבר ה' שבפיו אליהו על מותו. האם בירור זה מוסיף נופך לדיון בשאלת הצידוק של שרפת שני שרי החמישים וחמישיהם?

התשובה לכך חיובית בהחלט. עד עתה ראינו במעשיו של אליהו כנגד שתי המשלחות מעשי התגוננות מחד, ומעשי ענישה לחוטאים מאידך. שני ההסברים הללו מותירים את מעשיו כמעשים שנעשו על דעת עצמו, ובכך הם עומדים בניגוד לשני מעשיו האחרים של אליהו בתחילת הסיפור ובסופו, שבהם הוא פועל בהנחיית מלאך ה'. כמעשים שנעשו מדעתו הם חשופים לביקורת: שמא נעשו מתוך נגיעה אישית, ואולי מתוך קנאות יתרה. דווקא העובדה שמתחילת הסיפור מדריך אותו מלאך ה' במעשהו, ואילו בהמשך פועל אליהו שלא בהדרכתו, מעוררת למחשבה שמא ישנה הסתייגות של מעלה ממעשיו (ואף שה' נענה לו בהורדת אש מן השמיים, בכל זאת אין בכך ערובה להסכמה גמורה עם דרכו[24]).

אולם על פי ההסבר שניתן לעיל לכלל המסופר בפרקנו, עלה בידינו כי כל חלקיו מתאחדים סביב נושא אחד: 'ניצחון של דבר ה' את מתנגדיו'. אירועי המחצית השנייה של הסיפור אינם עניין צדדי בו, אלא חלק מן המאבק לקראת ניצחון של דבר ה'. לעיל כינינו את מאבקו של אליהו במחצית זו 'מאבק זוטא'. ניצחון איש האלוהים במאבק זה מהווה הקדמה לניצחון של דבר האלוהים אחר כך: ניצחון של איש האלוהים את מתנגדיו הוא אות נבואי המבשר את ניצחון הקרוב של דבר ה' שבפיו.

דווקא משום שעל ניצחון הנביא להקדים ולעצב את ניצחון דבר ה' שבהמשך, שומה על הנביא לגבור על מתנגדיו בדרך עצמאית, כשם שגם דבר ה' גובר על מתנגדיו כישות עצמאית. רק לאחר שהוכחה חסינותו ועצמאותו של נושא דבר ה', ולאחר שנכשל ניסיון ההתנכלות לו, חוזר דבר ה' ומופיע בסיפורנו (ושוב במצוות מלאך ה') ומתממש לבסוף במציאות.

נמצא לפי זה, כי המעבר שעובר אליהו מפעולה נבואית המונחית על ידי מלאך ה' לפעילות עצמאית הנעשית על דעת עצמו ובגזרתו (וכן המעבר הנוסף שאחר כך לפעילות מונחית על ידי מלאך ה') הוא לצורך המאבק בין דבר ה' ונושאו לבין המתנגדים לאלו. לא ממניעים אישיים או מנטייה שבלב גזר אליהו את גזרותיו על שרי החמישים וחמישיהם, אלא

במסגרת פעולתו כנביא לשם מימוש דבר ה' שבפיו ולניצחונו את כל מתנגדיו.

[1] מליצה על פי הכתוב בירמיהו כ"ט, כב ביחס לנביאי השקר "אֲשֶׁר קָלַם מִלֶּךְ בְּבֶל בְּאֵשׁ".

[2] שאלה זו נוסחה בבחירות לראשונה בדבריהם של שני מפרשים בני דור גירוש ספרד: ר"י אברבנאל שאל שאלה זו בסגנון אחר, כשאלה ראשונה במבוא לפרשה העשירית על פי חלוקתו; ר"י עראמה דן בה בעקדת יצחק' לספר דברים, שער קג. מובן ששאלה זו נידונה גם בדברי מפרשים קודמים, אולם הללו השיבו עליה ישירות בלא לנסח את השאלה.

שאלה זו עולה אף בדבריהם של מפרשים חדשים שיחסם אל המקרא ביקורת. אולם הבדל רב בין השואלים ובין שאלותיהם מבחינת הכוונה שבהצבת השאלה, וכתוצאה מכך גם בניסוחה. הראשונים שואלים מתוך כוונה להבין: "תורה היא וללמוד אני צריך" (ברכות סב ע"א). לפיכך שאלתם היא עניינית ומהווה פתח להעמקה ולגילוי פנים חדשות בסיפור. ואילו שאלת החדשים נשאלת בכוונה ביקורתית, ואינה מכוונת כלל למציאת תשובה, אלא לדחייה מוסרית של המסופר.

[3] נראה שרלב"ג פירש כך משום שהתקשה (כמו מפרשים נוספים) בשאלה מדוע היה צריך לשלוח חמישים איש אל אליהו. ודאי זכר כי יחידה של חמישים איש מצאנו בפרשת אבשלום (שמ"ב ט"ו, א) ובפרשת אדוניה (מל"א א', ה): "וְחַמְשִׁים אִישׁ רָצִים לְפָנָיו", והפתרון המתבקש הוא שחמישים האנשים לא נשלחו אל אליהו, אלא שימשו כליווי קבוע לשר החשוב שנשלח אליו. ממילא, כבודו של השר הוא גם כבודו של אליהו ששר זה נשלח אליו.

אולם באמת אין לדמות את שר החמישים וחמישיו שבפרקנו, לחמישים הרצים שנתנו כבוד לאבשלום ולאדוניה. הדמיון היחיד הוא במספר (שאוּלֵי אִינוּ מְקָרִי, שכן חמישים איש היו יחידה קבועה). אולם שם מדובר ברצים לפני מרכבה הנותנים כבוד לנסיך המתיימר למלוך, ואילו בפרקנו מדובר על "שֵׁר חַמְשִׁים וְחַמְשִׁיּוֹ" שפירושו הוא כפי שפירשנו למעלה: שר המפקד על יחידת חיילים בת חמישים איש.

[4] השוואה: שמות י"ח, כא; דברים א', טו; שמ"א ח', יב ועוד.

[5] השוואה: דברי עובדיהו במל"א י"ח, י; היעלמות אליהו בראש פרק י"ט שם; דברי חמישים מבני הנביאים בפרק הבא פסוק טז.

[6] אף רלב"ג שפירש את כוונת אחזיה עצמו לטובה מודה ששרי החמישים התכוונו לפעול כנגד אליהו באלימות. וכך כתב בהמשך דבריו: "ידמה מדבריהם שהם היו רוצים להביאו עמיהם בהכרח, מצד מצוות המלך. ולזה אמרו לו שיבוא במצוות המלך, והרגיש אליהו מעניינם שאם לא יסכים ללכת מעצמו, יקחוהו בכוח למלאות מצוות המלך".

[7] משמע: אף שזהו הטעם האמיתי לפקודת המלך, שהוא חפץ לראות את אליהו ולשמוע את דבריו, שר החמישים לא אמר זאת.

[8] תהלים נ"ח, יא-יב: "יִשְׁמַח צְדִיק כִּי חָזַה נֶקֶם, פָּעַמָּיו יִרְחֹץ בְּדַם הַרְשָׁע. וַיֹּאמֶר אֲדָם: אֵךְ פָּרִי לְצִדִּיק, אֵךְ יֵשׁ אֱלֹהִים שְׁפָטִים בְּאַרְץ".

[9] על פי במדבר י"ז, כח: "כֹּחַ: כֹּחַ הַקֶּרֶב הַקָּרֵב אֶל מִשְׁכַּן ה' יָמוּת". ושם (במדבר ט"ז, לה) מתו מאתיים וחמישים 'המתקרבים' מקטירי הקטורת באש שיצאה מאת ה' ואכלה אותם, ממש כמו בפרקנו.

[10] את אחאב פוגש אליהו לאחר מכן בכרם נבות אשר ביזרעאל.

[11] רוחצה לומר: אם כוונתו הייתה לכבדו, כפי שפירש רלב"ג.

[12] אם הייתה כוונתם רק להביאו לאחזיה, כפי שפירשו רלב"ג ור"י אברבנאל.

[13] על פי איוב ט"ז, ג: "או מה ימריצך כי תענה" והוא מפרש מרץ מלשון חוזק, תוקף.

[14] שרי החמישים אינם מגלים את כוונתם זו במילים מפורשות, כדי שאליהו לא ינסה להימלט מידם. הפקודה הסתמית "רְדֵה" מערפלת את כוונתם, ומאפשרת לאליהו לפרשה בדרך מקילה. בכך יש סיכוי שהוא ימסור עצמו בידם ללא התנגדות.

[15] והכוונה: אל תחשוש שכניעתו לפניך היא מעשה רמייה והוא ירע לך אם תרד אליו ואל חמישיו.

[16] ראה בספר 'תשובות ופסקים מאת חכמי אשכנז וצרפת', מהדורת א' קופפר, סימן קעז, תשובה של ר' יהודה החסיד הנוגעת לענייננו.

[17] ישעיהו מצוה לקרוא לבניו שמות המבטאים את תוכני נבואתו (ז', יד - ח', יח): "הנה אנכי והילדים אשר נתן לי ה' לאתות ולמופתים בְּיִשְׂרָאֵל מֵעַם ה' צְבָאוֹת הַשָּׁמַיִם בְּהַר צִיּוֹן" (ח', יח). ירמיהו מצוה (ט"ז, ב-ג): "לא תקח לך אשה ולא יהיו לך בנים ובנות במקום הזה" כמופת נבואי לחורבן העומד להתחולל ביהודה (שם, ט): "הנני משבית מן המקום הזה... קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה...". אצל יחזקאל, מלבד הנבואות המצריכות אותו למעשים סמליים המשעבדים את חייו הפרטיים לתקופות זמן ארוכות (כמו בפרק ד'), הפכו מות אשתו והציווי שלא להתאבל עליה, לאות לחורבן העומד בפתח: "וְהָיָה יְחֻזְקָאֵל לְכֶם לְמוֹפֵת כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה תַעֲשׂוּ" (כ"ד, כד). כך גם נישואיו של הושע (פרקים א'-ג'), ועוד.

[18] נראה כי לכך יש לשייך את הריגת זכריה בן יהוידע שניבא נבואת פורענות נגד יואש, ובעקבות כך "וַיִּרְגְּמֵהוּ אֲבָן בְּמִצְוֹת הַמֶּלֶךְ בְּחֹצֵר בֵּית ה' " (דה"ב כ"ד, כא). בייחוד יש לראות זאת בהתנכלותו של המלך יהויקים לאוריה בן שמעיה שברח למצרים משום שהמלך ביקש להמיתו לאחר שניבא על חורבן בית המקדש: "וַיִּצְיֵאוּ אֶת אֹרִיָּהוּ מִמִּצְרַיִם וַיְבִאֵהוּ אֶל הַמֶּלֶךְ יְהוֹיָקִים וַיְנַחֵהוּ בְּחֶרֶב... " (ירמיהו כ"ו, כג). אף את ירמיהו ואת ברוך בן נריה סופרו ביקש יהויקים להרוג, לאחר שיזמו קריאה בציבור של מגילת נבואות הפורענות, אך תכניתו לא צלחה בידו: "וַיִּסְתַּרְם ה' " (ירמיהו ל"ו, כו). לחיפושיו של יהויקים אחר הנביא קדם מעשה, שאף אותו יש לראות כניסיון לפגוע בקיום דבר ה': "וַיְהִי כְּקִרְאוֹ יְהוּדִי שְׁלֹשׁ דְּלִיתוֹת וְאַרְבַּעַת יְקָרְעָה בְּתַעַר הַסֶּפֶר וַהֲשִׁלָּךְ אֶל הָאֵשׁ אֲשֶׁר אֵל הָאֵחַ עַד תֵּם כָּל הַמְּגִלָּה עַל הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל הָאֵחַ" (שם, כג). באמצעות פגיעה באות הנבואי המוחש - מגילת הנבואות - סבר יהויקים כי ביטל את תוקפה של הנבואה.

[19] אם לא ניחס לאחזיה מניע זה, אלא את אחד המניעים הקודמים שהזכרנו (כגון מימוש תכניתה של איזבל להרוג את אליהו), המחצית השנייה תהיה המשך של הראשונה רק במישור העלילתי, אך מבחינת הנושא יהא לכל מחצית של הסיפור נושא משלה: נושא המחצית הראשונה הוא סיכול שליחותו של אחזיה לבעל זבוב, ואילו נושא השנייה הוא היחלצותו של אליהו מן הסכנה הטמונה בכוונות אחזיה ושלוחיו.

[20] הגנה ישירה כזאת אפשר שניתנה לירמיהו ולברוך בן נריה (ראה הערה 18) כפי שנאמר: "וַיִּסְתַּרְם ה' " (ירמיהו ל"ו, כו).

[21] מובן כי בדברים שלמעלה אנו מתארים את ניצחון דבר ה' ונושאו כפי שהם בסיפורנו. לא בכל מקום שישנה התנכלות לנביא גובר הנביא על מתנגדיו בדרך דומה לזו שבפרקנו. ישנן תקופות שבהן אין הנסים מצויים כפי שהיו בימי אליהו, והדרכים להצלת הנביא אחרות הן. וישנם אף מקרים שבהם גוברת ידו של המלך על הנביא עד להירצחו. לא כאן המקום לברר את ההבדלים שבין כל סיפורי העימות שבין מלך לנביא במקרא. ראוי לציין שאף בעימות מסוג אחר שבו עמד נביא, בערעור של קורח ועדתו על נבואתו של משה ועל זכותו להנהיג את ישראל כשליח ה', פעל משה כדי להוכיח את אמיתות שליחותו, בדומה לאלהו כאן, באופן עצמאי: "בְּזֹאת תִּדְעוּן כִּי ה' שְׁלַחְנִי לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל הַמַּעֲשִׂים הָאֵלֶּה כִּי לֹא מִלְּבִי. אִם כְּמוֹת כָּל הָאָדָם יִמְתֵּן אֱלֹהִים... לֹא ה' שְׁלַחְנִי. וְאִם בְּרִיאָה יִבְרָא ה' וּפְצֵתָהּ הָאֲדָמָה אֶת פִּיהָ וּבִלְעָה אֹתָם... וַיִּדְעַתֶּם כִּי נִאֲצוּ הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֶת ה' " (במדבר ט"ז, כח-ל).

[22] החל מן ההנחה הלא-כל-כך מסתברת, שהגנה נסית היא שמנעה את הפגיעה בנביא, ועד להנחה היותר סבירה, שחייליו של המלך (שחלקם, או כולם, היו בקבוצת 'החמישים' השלישית) לא היו מוכנים למלא פקודה לפגוע בנביא. אפשר גם שפקודה כזו כלל לא ניתנה, מחמת ההפתעה של המלך החולה למראה אליהו העומד לפניו באופן כל כך בלתי צפוי.

[23] כשם שטענו כנגד מיכיהו בן ימלא (מל"א כ"ב) וכנגד ירמיהו כשניבא על חורבן המקדש (ירמיהו כ"ו).

[24] ראה על כך במבוא לספר, סעיף ז.